

יוני 2020

תיעוד חקירות שב"כ – נייר עמדה

רקע

הדין הישראלי והבינלאומי אוסר על שימוש בעינויים.¹ מנתונים שאסף "הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל"² עולה כי מאז שנת 2001 הוגשו ע"י ארגונים ועורכי שונים **למעלה מ-1260** תלונות בגין עינויים ו/או יחס אכזרי בלתי אנושי או משפיל בחקירות שב"כ; אך עד היום רק תלונה אחת הובילה לפתיחה בחקירה פלילית כנגד חוקרי שב"כ (בשנת 2017, החקירה עודנה פתוחה) **ומעולם לא הוגש כתב אישום בגין עינויים נגד איש שב"כ**. אחד הקשיים בביורור תלונת נחקר שב"כ, יהודי או פלסטיני, הוא היעדר ראיות, הנחקר טוען שבחקירתו ארע דבר לא חוקי, החוקרים מכחישים זאת והדרך לגילוי האמת סבוכה, ולרוב בלתי אפשרית.

תיעוד חזותי – קולי:

- כיום קיימת חובת תיעוד חזותי וקולי של חקירות משטרתיות לפי סעיף 7 לחוק סדר הדין, אולם סעיף 17(א) לחוק קבע כי חובת התיעוד לא תחול על חקירה של חשוד בעבירת ביטחון. החוק גם אינו חל על חקירות שב"כ, אשר פטורות גם כן מתיעוד חזותי-קולי.
- לפי סעיף 17 (ב) לחוק, השר לביטחון הפנים ושר המשפטים ידווחו לוועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת ב-1 ביולי מדי שנה על יישום הוראות סעיף זה.
- בשנת 2013 דו"ח ועדת טירקל³ עמד על הבעייתיות שבהיעדר תיעוד לחקירות שב"כ-מבחינה פרקטית ומבחינת החוק הבינלאומי. ראש השב"כ דאז, יובל דיסקין, תמך בהכנסת תיעוד חזותי-קולי ואמר לוועדה כי "גם אם לא כולם תמיד אוהבים את זה אני חושב שזה יהיה נכון".⁴ הועדה המליצה על תיעוד חזותי-קולי מלא של כל חקירות שב"כ, אך המלצה זו לא יושמה.
- בשנת 2015 ועדת צ'חנובר⁵ בחנה את יישום המלצות ועדת טירקל, והגישה המלצות משלה. במסגרת המלצותיה, לקחה הועדה בחשבון את התנגדותה של מערכת הביטחון, ונסוגה מההמלצה לתיעוד חזותי כולל.
- במקום זאת, המליצה הועדה על צילום חקירות שב"כ במצלמות במעגל סגור שישדרו לחדר בקרה, ויאפשרו צפייה רנדומלית בחקירות ע"י אדם שיוכשר וימונה לכך. תוכנית זו נכנסה לפעולה החל מפברואר 2018.

תיעוד רפואי:

נחקרי שב"כ נתונים לטיפול ופיקוח רפואי של אנשי מערך הרפואה של שב"ס. הם מגיעים למרפאה לבדיקה שגרתית עם כניסה לכל מתקן מעצר, ובהמשך לפי הצורך. לצערנו, ישנן בעיות משמעותיות בתיעוד הרפואי בשב"ס, במיוחד במתקנים בהם מתרחשות חקירות שב"כ.

קשיים מרכזיים במצב הנוכחי:

תיעוד חזותי-קולי:

- **רק חלק קטן מהחקירות נצפה;** אם בחקירה כלשהי מתרחש דבר אסור ובלתי חוקי, אם הנחקר עובר התעללות – ייתכן ואף אחד לא יראה זאת.

¹ בשנת 1999 בבג"ץ 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ואח' קבע בית המשפט העליון שחל איסור מוחלט על עינויים. כמו כן האיסור על עינויים מעוגן במשפט הבינלאומי ומחייב את מדינת ישראל מכת אמונת בינלאומיות שהמדינה אשררה ובשל אופיו המנהגי של האיסור על עינויים.
² הנתונים מבוססים על תלונות שהגיש הוועד נגד עינויים וכן על תשובות לבקשות חופש מידע.
³ הוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31 במאי 2010 בראשות שופט בית המשפט העליון בדימוס יעקב טירקל, להלן ועדת טירקל.
⁴ דו"ח ועדת טירקל, נספח ב', סעיף 92.
⁵ הצוות לבחינה וליישום הדוח השני של הוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31.05.10 (ועדת טירקל) בנושא הבדיקה והחקירה בישראל של תלונות וטענות בדבר הפרות של דיני הלחימה על פי המשפט הבינ-לאומי; להלן ועדת צ'חנובר.

- גם כאשר המפקח מבחין באירוע שנראה לו בלתי חוקי, אין באפשרותו להקליט את ההתרחשות וכן אין באפשרותו להפסיקה בזמן אמת. **אין אפשרות לשמר ראיות.** לאור זאת אין יכולת פיקוח אחר חובת המדינה לנהל חקירות שאינן כוללות עינויים ו/או התעללות.
- **כיום, לנחקר בחקירות שב"כ אין אמצעים נגישים לבסס ולהוכיח את טענותיו על עינויים** ושימוש באמצעים פסולים בחקירה (וראו הדיון על היעדר תיעוד רפואי מקצועי בהמשך)
- בתי המשפט מתקשים לדעת מה אכן אירע בחקירה; התיעוד הקיים – זיכרון דברים שנכתב ע"י אחד החוקרים – הוא תמציתי, מגמתי, וחלקי ביותר, ויכול להסתכם במספר עמודים לחקירה של מספר שעות.
- תיעוד החקירות הינו אמצעי אובייקטיבי ונטול פניות כיום השב"כ ומשרד המשפטים טוענים פעמים רבות כי הטענות על שימוש בהתעללות ובעינויים הינן שקריות או מוגזמות.
- **תיעוד חזותי-קולי יאפשר לאנשי השב"כ להפריך ולדחות טענות שווא כנגדם.**

תיעוד רפואי:

- לעיתים קרובות, גם כאשר אנשי רפואה מתעדים בכתב פגיעות או חבלות אצל העצור, **לא נעשה שימוש במצלמות המותקנות במרפאות כנדרש בנוהל שב"ס.** יש לציין כי הפער הזה בתיעוד רפואי עומד בניגוד ברור לתיעוד הרפואי של חבלות אסירים שלא במהלך חקירת שב"כ, ומעלה חשש לשימוש מגמתי במצלמות. נחקרים מתלוננים על אלימות ופגיעות מוחזרים לחקירה.
- **התיעוד בתיק הרפואי לוקה בחסר דרך קבע** (למשל, אין תיאור מדויק של החבורות או מיקומן, מקור הפגיעה או הבדיקה הרפואית שהתבצעה). למיטב ידיעתנו, מעולם לא הופנה נחקר שב"כ לבדיקה במכון לרפואה משפטית באבו כביר, גם במקרים שהיו סימנים מעידים על חבלות, ובניגוד מוחלט לסטנדרטיים משפטיים מקובלים. **היעדר תיעוד רפואי מקצועי אינו מוצא מענה גם בשלבים מאוחרים יותר.**
- **המבת"ן, הגוף האחראי על בדיקת תלונות נחקרים בשב"כ, אינו עושה שימוש במומחים לרפואה משפטית בבדיקת טענותיהם של נחקרים לגבי עינויים.** עד כה הגיש הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל למשרד המשפטים 18 חוות דעת רפואיות-נפשיות שנערכו על ידי רופאים ומומחים לבריאות נפש. חוות דעת אלו נדחו על ידי המבת"ן ועל ידי הפרקליטות, ללא פנייה לגורם רפואי מקצועי רלוונטי שיכול לבחון את חוות הדעה ואת מסקנותיהן.

המלצות:

תיעוד חזותי – קולי:

- חקיקת חוק שיחייב את השב"כ לתעד בתיעוד חזותי-קולי את החקירות.
- מעבר להקלטה מיידית של כל חקירות שב"כ, ללא יוצא מהכלל.
- התקנת כללים והנחיות לגבי מי יכול ורשאי לצפות בהקלטות, בכדי לשמור על סודיות החקירות כדרישת מערכת הבטחון.
- כל עוד אין הקלטה של כלל החקירות, יש להגדיל מיידית ומשמעותית את מספר האנשים הצופים ומפקחים על החקירות.

תיעוד רפואי:

- יש לדאוג שכל מערך הרפואה של שב"ס יעברו הכשרה לגבי תיעוד ראוי ומקצועי של עינויים ויחס אכזרי, בלתי אנושי ומשפיל, בהיותם חשופים לטענות אלה ומתוקף האתיקה המקצועית שלהם כרופאים.
- יש לוודא כי נחקרי שב"כ יראו איש רפואה שעבר הכשרה לזיהוי ותיעוד עינויים לפי פרוטוקול איסטנבול מדי יום, כנהוג במדינות רבות אחרות.
- יש לדאוג ששב"ס יישם את נהלי התיעוד והדיווח שנקבעו באופן מלא ומקצועי
- יש לדאוג שכל חוקרי המבת"ן יעברו באופן מידי הכשרה לגבי השימוש הנאות והנדרש בפרוטוקול איסטנבול, כפי שכבר המליצו ועדות טירקל וצ'חנובר.
- יש לוודא שכאשר חוקרי המבת"ן מבקשים לדחות חוות דעת רפואית-נפשית, עליהם להתייעץ עם מומחים רפואיים מוסמכים.